

ΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΛΗ
ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗΝ ΣΥΝΕΔΡΙΑΝ
ΤΗΣ 27^{ης} ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1945

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ
ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ

Τὸ λήγον σήμερον ἔτος προώρισται νὰ καταλάβῃ περίβλεπτον θέσιν ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ ἔκλεισεν ἐν θλιβερόν κεφάλαιον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας καὶ ἐθραύσθησαν τὰ δεσμὰ πού ἐχάλκευον αὐταρχικὰ συστήματα διὰ νὰ ἀνατρέψουν ὅ,τι πολῦτιμον ἀπόκτημα εἶχεν ὁ κόσμος ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν αἰώνων. Τὸ οἰκτρὸν τέλος τῶν μισητῶν αὐτῶν συστημάτων πού ἐώρτᾳσαν πάντες οἱ λαοί, ἐχαιρέτισε καθόλου μὲν πᾶσα ἐπιστήμη, ἀλλ' ἐντελῶς ἰδιαιτέρως ἐχαιρέτισεν ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου. Τῷ ὄντι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν θὰ λησμονήσῃ τὴν ἰδιαιτέραν προσπάθειαν τοῦ σκοτίου ἐκείνου χιτλερικοῦ συστήματος, ὅπως καταστήσῃ τυφλὸν ὄργανόν του καὶ τὴν ἐπιστήμην ταύτην. Στηριζόμενον τὸ καθεστῶς αὐτὸ εἰς κόμμα ἀξιούν ὅτι ἐνεσάρκωνε τοὺς ἐθνικοὺς σκοποὺς τῆς χώρας του, εἶχεν ὡς ἔμβλημα ὅτι δίκαιον ἦτο ὅ,τι ὑπαγορεύουν αἱ ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἐντιλήψεις τοῦ κόμματος καὶ τοῦ ἡγέτου τσου. Κάθε κανὼν τοῦ δικαίου ἔπρεπε νὰ ἐρμηνεύεται καὶ νὰ ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τῷ προγράμματι τοῦ κόμματος ἀνεγνωρισμένων ἀρχῶν. Πᾶσα δικαιοτεχνικὴ κίνησις καὶ πᾶσα σκέψις τοῦ δικαστοῦ ἀφετηρίαν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὰς ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς ἀπόψεις τοῦ κόμματος καὶ πρὸ παντὸς τοῦ ἡγέτου αὐτοῦ, ὁ δὲ δικαστὴς παραβλέπων τὰς ἀπόψεις ταύτας, παραβαίνει τὸ καθήκον του! Ὡστε ἡ δικαιοσύνη ὑπὸ τοιοῦτον καθεστῶς ἦτο λειτουργία ἐκτελοῦσα τὰς ἐντολὰς τῆς πολιτικῆς καὶ ἦτο ὑπόλογος εἰς ταύτην. Καὶ νὰ σκέπτεται κανεὶς ὅτι εἰς τὰς χώρας αὐτὰς ὑπῆρξαν ἐπιφανεῖς κατὰ τὰ ἄλλα ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπιστήμης οἱ ὅποιοι ἐδοῦλευσαν δίκην ὑπόζυγιων εἰς τοιαῦτα δόγματα εἰς αἰώνιον στίγμα τῆς ἐπιστήμης τῆς χώρας των! Ἀλλὰ τώρα τὰ συστήματα αὐτὰ κατέρρευσαν καὶ ἐξέλιπον, ἡ δὲ ἐπιστήμη θὰ ἐπαναλάβῃ τὸν δρόμον τῆς καὶ εἰς τὰς χώρας αὐτὰς ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας.

Μετά τὴν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τὰ τοιαῦτα δεσμὰ ἦτο ἐπόμενον νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ εἰς τὴν χώραν μας, ὅπως καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς ζωηρὰ ἢ ἐπιθυμία νὰ ἀποκατασταθῶμεν εἰς κράτος στηριζόμενον -- ὡς συνήθως λέγομεν -- ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, κράτος ἐν τῷ ὀποίῳ εἰς κάθε ἄτομον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀνάλογον ποσοστὸν εὐημερίας. Ποῖα τὰ πρὸς τοῦτο σκόπιμα καὶ δυνατὰ μέτρα ὅπως πραγματοποιηθοῦν τοιαῦτα μεταρρυθμιστικαὶ τάσεις εἶναι βεβαίως ζητήματα τῆς πολιτικῆς καὶ δὲν ἀνάγονται εἰς τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας μου, ἄλλως τε θὰ ἦμουν καὶ ἀναρμόδιος. Οἰαδήποτε ὅμως προσπάθεια ἐπὶ τοιούτου μεταρρυθμιστικοῦ πεδίου δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐὰν προηγουμένως δὲν ἀποκατασταθῇ τὸ Κράτος εἰς τὰς θεμελιώδεις γραμμὰς τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος καὶ πρὸ παντὸς ἐὰν ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ὄριά της. Διότι κοινὴ εἶναι ἡ πεποίθησις ὅτι ἀπὸ ἱκανῶν ἐτῶν -- καὶ δὲν ὁμιλοῦμεν μόνον περὶ τῶν ἀνωμάτων καθεστώτων -- ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὸν κοινοβουλευτικὸν βίον εἶχε καὶ ἔχει ἐκτραπῆ τῶν ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ γράμματος τοῦ πολιτεύματος διαγραφόμενων ὁρίων. Βάσις κάθε ἐλευθέρου πολιτεύματος εἶναι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία νὰ ἀσκήται ὑπὲρ τῆς ὀλότητος καὶ ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος. Καθὼς τὸ σύνολον συμμετέχει εἰς ἀνάδειξιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, οὕτω καὶ ἡ ἄσκησις αὐτῆς πρέπει νὰ στρέφεται πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου. Ἡ γενικότης τῶν κανόνων τοῦ δικαίου δὲν εἶναι μὲν ἀπαραίτητος ὅρος διὰ τὸ κύρος τοῦ νόμου, οὐχ ἦττον καὶ αὐτοὶ οἱ ἀτομικοὶ κανόνες πρέπει νὰ ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὸ συμφέρον τῆς ὀλότητος. Αὐτὸ ἄλλως τε δηλοῖ τὸ σύνταγμα ὅταν λέγῃ ὅτι τὰ μέλη τῆς Βουλῆς δὲν ἀντιπροσωπεύουν μόνον τὴν ἐκλογικὴν τῶν περιοχῶν, ἀλλὰ τὸ σύνολον τοῦ λαοῦ. Ἐν τούτοις γενικὴ εἶναι ἡ πεποίθησις ὅτι μέγα μέρος τῶν νόμων ἐκδίδεται πρὸς διευθέτησιν ἀτομικῶν ἢ προσωπικῶν συμφερόντων ἐν τῷ πεδίῳ τόσον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ὅσον καὶ τοῦ δημοσίου. Πολλοὶ τῶν νόμων ἂν καὶ φέρουν ἀπρόσωπον τὴν διατύπωσιν κρύπτουν ὅμως τὴν θεραπείαν ὀρισμένων προσωπικῶν συμφερόντων, τὸ δὲ ὀρισμένον τοῦτο συμφέρον δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς ἀφορμὴ τοῦ νομοθετήματος ἀλλ' ὁ σκοπὸς αὐτοῦ. Εἰς ἄλλας ἐποχὰς ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἦτο ἀπλουστερα καὶ ἀφελῆς ἀλλὰ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους πρὸ τοῦ λήξαντος πολέμου αἱ βιοτικαὶ σχέσεις ἔγιναν πολὺπλοκοί, τὰ δὲ πολιτικὰ ἦθη καὶ μετ' αὐτῶν ὁ δημόσιος ἡμῶν βίος ἐχαλαρώθησαν καὶ ἐνεφανίσθη ζωηρὰ ἢ τάσις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πρὸς θεραπείαν προσωπικῶν συμφερόντων παραμε-

ριζομένου του γενικού συμφέροντος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ νόμος δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ τὴν νομικὴν θέσιν ἑνὸς ὠρισμένου προσώπου χωρὶς τοῦτο νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν ἄλλων, εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ θεραπεία τῶν προσωπικῶν συμφερόντων δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ χωρὶς θυσίαν τοῦ ἀλλοτρίου δικαιώματος ἢ συμφέροντος, καὶ ἐπομένως πᾶς τις ἀντιλαμβάνεται ποίαν διατάραξιν εἰσάγουσιν οἱ προσωληπτικοὶ νόμοι εἰς τὴν ἀστικὴν καὶ ποινικὴν ἢ καὶ τὴν διοικητικὴν ἀκόμη δικαιοσύνην. Ἄν εἰς τὰς ὑπερβασίας αὐτὰς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας προσθέσωμεν τοὺς νόμους τοὺς περιέχοντας ἀδίκους ὀρισμούς, ἂν προσθέσωμεν τοὺς διαβοήτους ἀναδρομικοὺς νόμους, ἀκόμη δὲ καὶ τοὺς νόμους τοὺς καταργούντας ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων, λαμβάνομεν πλήρη εἰκόνα πόσον μακρὰν τῆς τροχιᾶς τῆς καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς κινεῖται ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἰς τὸ σύγχρονον κράτος, ἀξιοῦν μάλιστα ὅτι εἶναι «εὐνομούμενον» καὶ ὅτι ἔχει γνησίως ἐλεύθερον πολίτευμα! Δι' αὐτὸ λέγομεν ὅτι πᾶσα μεταρρυθμιστικὴ σταυροφορία θὰ ἀπέβαινε ἔργον μάταιον ἔάν συνάμα τὸ Κράτος δὲν ἀποκατασταθῇ ἐν τῇ τυπικῇ του μορφῇ, ἐπανερχομένης τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας εἰς τὰ φυσιολογικά της ὄρια· ἔάν συνάμα δὲν κατοχυρώσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαιώματος, οὐ μόνον ἐνισχύοντες τὸ κοινωνικόν του καὶ ἠθικόν περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ καθιστώντες αὐτὸ σταθερόν, ἀκατάλυτον καὶ ἀπρόσβλητον ἀπὸ οἰονδήποτε πειρασμόν, ἀκόμη καὶ ἔναντι τοῦ Κράτους καὶ τῆς νομοθετικῆς του ἐξουσίας. Μέχρις οὗ διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν πολιτικῶν μας ἡθῶν καὶ τοῦ δημοσίου ἡμῶν βίου γίνουσι αὐτὰ, ἡ νομοθετικὴ λειτουργία θὰ ἐξακολουθῇ νὰ σκορπίζῃ σωρείαν ἀδικιῶν εἰς βᾶρος τῶν ἰδιωτικῶν δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων. Εἶναι δὲ εὐνόητον ποῖον μέγαν ἀντίκτυπον ἔχει ἡ κατάστασις αὕτη εἰς τὴν ὀργανωμένην δικαιοσύνην καὶ πόσον ὀλεθρίως ὑπονομεύει τὸ ἔργον αὐτῆς. Θὰ ἦτο μεγίστη πλάνη νὰ νομίζεται, ὅτι ἀπλῆ – ἔστω καὶ πιστὴ – ἐφαρμογὴ τῶν κειμένων διατάξεων σημαίνει καὶ ἀπονομὴν ἀληθοῦς δικαιοσύνης!

Ἄλλ' ἀκριβῶς ὁ κίνδυνος νὰ ὑπονομευθῇ τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης ἐκ τοιούτων νομοθετικῶν ὑπερβασίων, γεννᾷ καὶ τὴν εὐθύνην τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας νὰ ἀντιδράσῃ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ· δηλαδὴ ὀρμωμένη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ πολιτεύματος νὰ ἐξέλθῃ αὕτη ἐκ τῆς ἐφεκτικῆς στάσεώς της, ἐπιχειροῦσα ἔλεγχον εἰς τὰς νομοθετικὰς πράξεις, αἵτινες, ὡς αἱ πρὸ ὀλίγου μνημονευθεῖσαι, συστηματικῶς ἐκδιδόμεναι δύναται νὰ ματαιώσουν τὸ ἔργον τῆς δικαστικῆς

έξουσίας καί νά ἀπειλήσουν αὐτήν ταύτην τήν λειτουργίαν της καί τήν ὑπόστασίν της. Ἐπί μακράν περίοδον ἐτῶν, καθ' ἣν, ὡς εἶπομεν, ὁ βίος ἦτο ἀπλοῦς καί ἀφελής τὰ δικαστήρια εἰς τὰ κατὰ τῶν νόμων παρά-
 πονα τῶν ἀδικουμένων ἠδύναντο νά ἀπαντῶσι μὲ τὸ δόγμα ὅτι «ὁ νο-
 μοθέτης εἶναι παντοδύναμος» καί ὅτι «ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν ἀδικεῖ
 νομοθετοῦσα». Ἀργότερον ὅμως κατεφάνη ὅτι καί αὐτὸς ὁ νομοθέτης
 εἶναι ἄριστα ἱκανὸς νά διαπράξῃ ἀδικίαν ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἔργου του,
 καθ' οὓς τρόπους εἶπομεν πρὸ ὀλιγου. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατὸν τὰ δι-
 καστήρια νά ἐξακολουθήσουν ἐν συνειδήσει διακηρύσσοντα ὅτι ἡ νομο-
 θετικὴ ἐξουσία δὲν ἀδικεῖ.

Ἐπισκοπῶν τις τὴν νομολογίαν τῶν δικαστηρίων ἔχει νά παρατη-
 ρήσῃ ὅτι ἡ δικαστικὴ ἐξουσία παρ' ἡμῖν – καθὼς ἄλλως τε καί ἀλλα-
 χοῦ – εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου εἰσέρχεται μόνον
 ὡς ἄκεις τοῦτο ἀντιβαίνει εἰς ῥητὰς διατάξεις τοῦ συντάγματος. Ἐλεγ-
 χον τοῦ νόμου ἂν οὗτος περιέχῃ ὀρθὸν δίκαιον ἢ ἂν αὐθαίρετους ὀρι-
 σμοὺς εἰς ἐξυπηρέτησιν συγκεκριμένων συμφερόντων, δὲν ἀντεποιήθησαν
 τὰ δικαστήρια καί ὀρθῶς. Βεβαίως ὁ προσορισμὸς καί ἡ ἀποστολὴ τῆς
 νομοθετικῆς ἐξουσίας κατὰ τὸ πολίτευμα ἐλευθέρου κράτους εἶναι ἡ θέ-
 σις κανόνων δικαίου, δηλ. κανόνων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, διότι
 κατὰ τὴν ἐπικούρειον ῥῆσιν ἂν τὸ νομοθέτημα δὲν ἀποβαίνει «πρὸς τὸ
 συμφέρον τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας οὐκέτι τοῦτο τὴν τοῦ δικαίου
 φύσιν ἔχει». Οὐχ ἦττον ἢ ἐκπλήρωσις τῆς ἀποστολῆς ταύτης ἀποτελεῖ
 ἀπλῶς καθῆκον διὰ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ὅπερ ὅμως καθῆκον δὲν
 γεννᾷ καί δικαίωμα διὰ τὰ δικαστήρια πρὸς ἔλεγχον τῆς νομοθετικῆς
 ἐξουσίας, καί δὴ δικαίωμα πρὸς μὴ ἐφαρμογὴν τῶν τεθέντων κανόνων.
 Τοιοῦτον δικαίωμα θὰ ἔδιδεν ὑπεροχὴν εἰς τὸν δικαστὴν ἔναντι τοῦ νο-
 μοθέτου καί θὰ παρέλυε πᾶσαν δύναμιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, χωρὶς
 κἂν νά εἶναι βέβαιον ἂν αἱ ἀντιλήψεις τοῦ ἐλέγχοντος δικαστοῦ εἶναι
 βᾶσιμοι.

Ἐν δεῖγμα ὅτι τὰ δικαστήρια κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸ τοῦ λήξαν-
 τος πολέμου ἔτη εἶχον ἤδη συναισθανθῆ τὰς νομοθετικὰς αὐθαιρεσίας,
 εἶναι ἡ στροφὴ τῆς νομολογίας τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου ἢ ἀφορῶσα
 τὴν περί ἰσονομίας διάταξιν τοῦ Συντάγματος. Ἐδέχθη δηλαδὴ τὸ ἀνώ-
 τατον δικαστήριον ὅτι ἡ περί ἰσότητος τῶν ἐλλήνων ἔναντι τῶν νόμων
 συνταγματικὴ διάταξις – ἥτις οὐδέποτε εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθὸν εἶχε
 κινήσει τὴν προσοχὴν τῶν δικαστηρίων – δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς πολιτικὴν

ἀρχὴν καὶ ὁδηγίαν τοῦ νομοθέτου, ἀλλ' ἔχει χαρακτηρὰ κανόνος δεσμευτικοῦ, παρέχοντος εἰς τὰ δικαστήρια τὸ δικαίωμα νὰ ἐλέγχουν τὸν νόμον μήπως εἰσάγει ἀϋθαιρέτως εὐμενεῖς ἢ δυσμενεῖς ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῶν γενικῶν κανόνων δι' ὠρισμένον πρόσωπον ἢ κατηγορίας προσώπων. Ἐὰν καὶ ἡ στροφή αὕτη μέχρι τοῦδε ὑπῆρξε λίαν περιορισμένης ἐκτάσεως, ὅμως αὕτη πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ τύχη εὐμενοῦς ἐξάρσεως καὶ νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ἐξέγερσις τῆς δικαστικῆς συνειδήσεως κατὰ τῶν νομοθετικῶν τάσεων.

Ἄλλ' ἡ πηγὴ τῆς νομοθετικῆς κακοδαιμονίας ἀπὸ τῶν τελευταίων πρὸ τοῦ πολέμου ἐτῶν κυρίως καὶ πρὸ πάντων εἶναι οἱ περίφημοι ἀναδρομικοὶ νόμοι, ὡς τοιοῦτους δὲ ἐννοοῦμεν ἰδίως τοὺς ρυθμίζοντας τετελεσμένα γεγονότα καὶ καταργοῦντας τὰ κεκτημένα ἤδη ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὑπαρχόντων νόμων δικαιώματα καὶ ἔννομα συμφέροντα. Παρ' ἡμῖν αἰείποτε ἐκράτησεν ἡ γνώμη – καὶ εἰς αὐτὴν τὴν νομολογίαν τῶν δικαστηρίων – ὅτι τὰ κατὰ καιροῦς εἰσαχθέντα συντάγματα ἀναγνωρίζουν νομοθετικὴν παντοδυναμίαν καὶ καθὸ μὴ περιέχοντα ρητὴν ἀπαγόρευσιν τοιούτων ἀναδρομικῶν νόμων, στέργουν αὐτοὺς κατ' ἀρχὴν, ἀκόμη καὶ ὅταν οὗτοι καταπατοῦσι κεκτημένα δικαιώματα· τὸ σύνταγμα κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην μόνον τὴν «ἰδιοκτησίαν» προστατεύει οὐχὶ δὲ ἄλλα δικαιώματα, ἄρα ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δύναται ἀϋθαιρέτως νὰ ἀφαιρῇ ἀπὸ τὸν ἰδιώτην πᾶν ἄλλο δικαίωμα καὶ δὴ ἄνευ ἀνταλλάγματος, ὃ ἐστὶ δύναται νὰ ἀδικῇ τὸν πολίτην ὑπὸ τὴν σκέπη τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Μὲ τὴν δικαιολογίαν αὐτὴν ὁ ἐκτραχηλισμὸς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας μᾶς ἔφερεν εἰς τὸ σημεῖον ὥστε αὕτη εἰς αὖξουσιν ὁσημέραι κλίμακα νὰ ἀποτελῇ τὸν συνηθέστερον παραβάτην τοῦ δικαίου καὶ νὰ εἶναι αὕτη ὁ ὑπαίτιος τῶν περισσοτέρων ἀδικιῶν κατὰ τοῦ ἰδιώτου, τὸν μόνον δὲ χαλινὸν ποῦ αἰσθάνεται αὕτη ἀκόμη εἶναι ἡ περὶ ἰδιοκτησίας διάταξις τοῦ συντάγματος. Ἐνίοτε μάλιστα ὁ νομοθέτης μετέρχεται καὶ ταπεινότητος, προτιμῶν νὰ συγκαλύπτῃ τὸν ἀναδρομικὸν νόμον ὑπὸ τὸ εὐπρεπὲς σχῆμα τοῦ «ἐρμηνευτικοῦ» νόμου· εἴτε διότι αἰσθάνεται κάποιαν συστολὴν πρὸς ἐμφάνισιν τοῦ ἀναδρομικοῦ νόμου εἴτε διότι ἀμφιβάλλει ἂν ἔχη ἐξουσίαν νὰ ἐκδίδῃ τοιοῦτους νόμους, ὡς λίαν προσφυῶς παρατηρεῖ ὁ *Duguif*, τοῦ ὁποίου ἡ χώρα, ὡς φαίνεται, μαστίζεται καὶ αὕτη ἀπὸ τὸ ἴδιον κακὸν τῶν ἀναδρομικῶν νόμων. Θὰ ἀπέβαινεν ἰδιαίτερος δυσχερὲς ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ ἀπαριθμῆσιν τὰς ἀδικίας τῶν τελευταίων ἐτῶν ἀπὸ τοιοῦτους κατ' εὐφημισμὸν «νό-

μους». Καί ἡ ἀχαλίνωτος αὕτη ῥοπή εἶναι κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον θλιβερὰ ὅσῳ δὲν ὑπαγορεύεται ἀπὸ πολιτικόν τι σύστημα ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀπροκάλυτον ἐπιθυμίαν αὐθαιρέτου διακανονισμοῦ προσωπικῶν συμφερόντων. Ἀπέναντι τοιούτων τάσεων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἐπιβάλλεται ἀντίδρασις καὶ δὴ πρωτίστως ἀπὸ αὐτὴν ταύτην τὴν δικαστικὴν λειτουργίαν ὡς τὴν ἀμεσώτερον, καθ' ἃ εἵπομεν, πληττομένην. Θὰ ἔπρεπε τὰ δικαστήρια στηριζόμενα εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ συντάγματος καὶ τῶν θεμελιωδῶν του ἀρχῶν νὰ ἀρνηθῶσι τὴν συνταγματικότητα τῶν ἀναδρομικῶν νόμων τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ σημείου, καθ' ὃ προσβάλλουσι κεκτημένα δικαιώματα· διότι τοιαύτη διὰ νόμου ἀνατροπὴ κεκτημένων ἐν γένει δικαιωμάτων ἀντιστρατεύεται εἰς τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν; Ἐν τῇ τριαδικῇ διακρίσει τῶν ἐξουσιῶν, ἢν κάμνει τὸ πολίτευμά μας, ὡς δικαστικὴ ἐξουσία προφανῶς νοεῖται ἢ κρίνουσα τὰ ἰδιωτικὰ δικαιώματα καὶ κολάζουσα τὰ ἀδικήματα οὐχὶ δὲ καὶ ἡ διοικητικὴ δικαιοσύνη. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν δικαστικὴ ἐξουσία συνδέεται πρὸς τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαιώματος καὶ σκοπὸν ἔχει τὴν περιφρούρησιν αὐτοῦ· τὸ ἰδιωτικὸν δηλ. δικαίωμα ἅμα γεννηθέν, ἤτοι νομίμως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων νόμων ἀποκτηθέν, τίθεται παρευθὺς ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Τὰ κεκτημένα ὅμως ἰδιωτικὰ δικαιώματα, ἀποτελοῦνται, φυσικά, ἐκ παρωχημένων γεγονότων, ἐκ γεγεννημένων ἤδη ἐννόμων σχέσεων, κατὰ συνέπειαν ταῦτα εἶναι συγκεκριμένα καὶ ἀντικειμενικῶς ὠρισμένα. Ὁλόκληρον λοιπὸν τὸ παρελθὸν καὶ ὅλαι αἱ γεγεννημένοι ἔννομοι σχέσεις, ἐξ ὧν διεμορφώθησαν νομίμως ἰδιωτικὰ δικαιώματα, κατὰ τὴν σκέψιν ταύτην συμφώνως πρὸς τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ὑπάγονται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καὶ χωρὶς ἔτι νὰ ἐγεννήθη καμμία διένεξις τῶν μερῶν ὡς πρὸς αὐτά, ἀρκεῖ ὅτι εἶναι δυνατὸν ταῦτα νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον δικαστικῆς διαφορᾶς· τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀντικείμενον δίκης, ὡς γνωστόν, δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ καὶ τὸ μὴ ἀμφισβητούμενον δικαίωμα δσάκις διὰ τῆς δίκης σκοπεῖται ἡ δικαστικὴ αὐτοῦ ἀναγνώρισις. Καὶ ἀφοῦ τὰ ἤδη ἐν τῷ παρελθόντι γεγεννημένα δικαιώματα, ὄντα ἀντικειμενικῶς καθωρισμένα, ἐμπίπτουν πάντα εἰς τὴν σφαῖραν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ὡς ἀνεξαρτήτου λειτουργίας, ἔπεται ὅτι διαφεύγουν τὴν νομοθετικὴν, διότι, ἄλλως, ἂν συγχρόνως τοιαῦτα συγκεκριμένα ὑποφοραὶ ἀφίεντο εἰς τὴν διάκρισιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, αὕτη διευθετοῦσα αὐτὰς διὰ νόμου θὰ ὑποκαθίστατο αὐτῇ εἰς τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης καὶ θὰ ἐμα-

ταίου καὶ τὸ ἔργον τῆς τοῦτο καὶ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς της. Ἀκριβῶς δὲ ἡ νομοθεσία τῶν τελευταίων ἐτῶν ἀποδεικνύει ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ἐφθάσαμεν· διότι τί ἄλλο ἂν μὴ σφετερισμὸν δικαστικῶν ἔργων πρὸς αὐθαιρέτους λύσεις κάμνει ὁ νομοθέτης ἐκδίδων νόμους τοιοῦτου εἴδους καὶ διευθετῶν συγκεκριμένα γεγονότα καὶ διαμορφωθείσας καταστάσεις;

Ἐὰν σταθῶμεν εἰς τὴν συνταγματικὴν ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι νόμοι ἀνατρέχοντες εἰς τὸ παρελθόν καὶ ἐπεμβαίνοντες εἰς κεκτημένα δικαιώματα, καθὼ ἀντιποιοῦμενοι τὸ ἔργον τοῦ δικαστοῦ εἶναι ἐκ τούτου καὶ μόνον ἀντισυνταγματικοὶ καὶ ἀνίσχυροι. Τότε μόνον ὁ νόμος δύναται νὰ στραφῆ πρὸς τὸ παρελθόν, ὅταν τοῦτο δὲν περιλαμβάνῃ ἰδιωτικὰ δικαιώματα, ὡς συμβαίνει συνήθως μὲν ἐπὶ διοικητικῶν ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐπὶ ἄλλων νόμων. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τοῦ Συντάγματος, ὅλα τὰ κεκτημένα δίκαια τελοῦν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ δικαστοῦ καὶ ταῦτα εἶναι ἐπιδεκτικὰ μόνον δικαστικῆς κρίσεως οὐχὶ δὲ καὶ νομοθετικῆς διευθετήσεως καὶ ἐπεμβάσεως. Τὸ σύνταγμα κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἀσφαλίζει τὸ ἰδιωτικὸν δικαίωμα καὶ ἔναντι αὐτῆς ταύτης τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ δὴ ὄχι μόνον ὅταν ἀφορᾷ τὴν ἰδιοκτησίαν δηλ. συνίσταται εἰς ἐμπράγματον δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ ὅταν πρόκειται περὶ οἴουδήποτε ἄλλου δικαιώματος. Πράγματι μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ τὸ δικαίωμα κρίνεται ὡς ἀπαραίτητον ἐφόδιον τοῦ προσώπου διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ τοῦτο τὴν κοινωνικὴν του ἀποστολήν, ἀνάγκη μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ τὸ τοιοῦτο δικαίωμα καὶ νὰ περιφρουρηθῆ καὶ νὰ διατηρηθῆ σταθερὸν ἔναντι τῆς ἐννόμου τάξεως. Πρὸς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν πρῶτον μὲν τελεῖ ἐν ἀρμονίᾳ τὸ περὶ ἰδιοκτησίας ἄρθρον τοῦ συντάγματος, ὅπερ οὕτω πως δὲν θὰ θεωρηθῆ περιέχον ἀπαγορευτικὴν διάταξιν περὶ μὴ ἀφαιρέσεως τῆς ἰδιοκτησίας - διότι τοιαύτη ἀπαγόρευσις κατὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἔννοιαν νοεῖται ἀφ' ἑαυτῆς δι' ὅλα τὰ δικαιώματα, ὡς εἴπομεν - ἀλλὰ θὰ θεωρηθῆ διατυποῦν ἐπιτρεπτικὴν διάταξιν: δηλαδὴ ὅτι ὅπου ἡ δημοσία ὠφέλεια τὸ ἀπαιτεῖ ἐπιτρέπεται κατ' ἐξαιρέσεων νὰ ἀφαιρῆται ἐπὶ ἀποζημιώσει ἐμπράγματον δικαίωμα τοῦ ιδιώτου καὶ δὴ μόνον τοιοῦτο. Δεύτερον δὲ μὲ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἔννοιαν ἐξηγεῖται λογικῶς καὶ ἡ περὶ αὐθεντικῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων διάταξις τοῦ συντάγματος, ἥτις τότε μόνον δικαιολογεῖται ὅταν δεχθῶμεν ὅτι τὸ σύνταγμα ἀποκλείει τοὺς ἀναδρομικοὺς νόμους· διότι ἂν τοὺς ἐπέτρεπε τότε

τὸ δικαίωμα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας πρὸς αὐθεντικὴν ἔρμηνείαν τῶν νόμων ἐπερίττειε, δεδομένου ὅτι διὰ μεταγενεστέρου νόμου δύναται νὰ καταργηθῆ ἢ τροποποιηθῆ πολλῶ μᾶλλον νὰ ἐρμηνευθῆ ὁ προγενέστερος.

Καθὼς εἴπομεν ἀπὸ αὐτὴν ταύτην τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν προκύπτει ὅτι μεταξὺ νομοθέτου καὶ δικαστοῦ ἔγινε κατανομὴ τῶν βιοτικῶν σχέσεων, ἐξ ὧν γεννῶνται τὰ δικαιώματα· καὶ εἰς μὲν τὸν δικαστὴν ἐδόθη τὸ παρελθόν, τοὔτέστιν ὅλα τὰ ἤδη πρὸ τοῦ νόμου γεγεννημένα δικαιώματα, εἰς δὲ τὸν νομοθέτην τὸ μέλλον. Ὁ Ἀριστοτέλης, διακρίνας τὰ «τρία μέρια τῶν πολιτειῶν» δηλ. τὰς τρεῖς λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐχάραξεν ἐν ἀκολουθείᾳ πρὸς τὴν τοιαύτην διάκρισιν καὶ τὰ ὄρια ἐκάστης αὐτῶν, κατ' ἐπανάληψιν λέγων ὅτι ἡ μὲν τοῦ νομοθέτου κρίσις οὐ κατὰ μέρος ἀλλὰ περὶ μελλόντων καὶ καθόλου ἐστίν, ὁ δὲ δικαστὴς περὶ τῶν γεγεννημένων καὶ ἀφωρισμένων κρίνει. Ὁ νομοθέτης ὅμως ὅστις στρέφεται (δι' ἀναδρομικοῦ δηλ. νόμου) πρὸς τὸ παρελθόν, κρίνει οὐχὶ «καθόλου» δηλ. ἀφηρημένως καὶ γενικῶς ἀλλὰ «κατὰ μέρος» καὶ περὶ «ἀφωρισμένων» πραγμάτων, δηλαδὴ ὡς εἴπομεν, περὶ συγκεκριμένων ἀντικειμενικῶς σχέσεων.

Παρὰ ταῦτα τὰ δικαστήρια ἕως τώρα οὐδέποτε διετύπωσαν ἀντίρρησιν τινὰ ἢ κἂν ἐπιφύλαξιν διὰ τοὺς ἀναδρομικοὺς νόμους ὡς ἀντιβαίνοντας εἰς τὴν συνταγματικὴν ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν καὶ εἰσερχομένους εἰς δικαστικὰ καθήκοντα. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι ἐν τούτῳ ἔχουν σύμφωνον καὶ τὴν ἐγχώριον ἐπιστήμην, ἥτις οὕτω πως ἀντελήφθη πάντοτε τὸ ζήτημα.

Ἄλλὰ τὰ δικαστήρια ἔδειξαν καὶ ἄλλην ὑποχωρητικότητα ἔναντι τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, διότι ὑπέμειναν εἰς τὸ παρελθόν καὶ ἐξακολουθοῦν πάντοτε νὰ ἀνέχωνται ἐπεμβάσεις τῶν νόμων καὶ εἰς ἐκκρεμεῖς ἐπὶ δικαστηρίου ὑποθέσεις. Καὶ ἂν δηλαδὴ παραβλέψωμεν τὴν συνταγματικὴν ἐκδοχὴν ὅτι ὀλόκληρον τὸ παρελθόν ὑπάγεται εἰς τὸν δικαστὴν, εἶναι τοὔλάχιστον ἀναμφίβολον ὅτι ἀφ' ἧς ἡ διαφορὰ ἔγινεν ἐπίδικος ἀνήκει πλέον εἰς τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἥτις θὰ ἀπονεύμῃ δικαιοσύνην, ἐφαρμόζουσα τὸν νόμον τὸν ἰσχύοντα, ἐν ᾧ χρόνῳ δικάζει αὐτὴ κατὰ πρῶτον βαθμόν, δεδομένου ὅτι ὁ δικαστὴς τοῦ δευτέρου βαθμοῦ καθὸ τεταγμένος νὰ ἐλέγξῃ τὰ σφάλματα τοῦ πρωτοβαθμίου κρίνει καὶ οὗτος κατὰ τὸν νόμον ὅστις ἰσχύει, καθ' ὃν χρόνον ἐδίκασεν ὁ πρωτοβάθμιος. Ὁ νομοθέτης ὅμως, εἴτε διὰ τοῦ νέου νόμου ρυθμίσει συγκεκριμένην ὑπόθεσιν εἴτε ρυθμίσει διὰ γενικῆς διατάξεως πάσας τὰς ἐπι

δικαστηρίου έκκρεμείς διαφοράς, εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἐπεμβαίνει προφανῶς εἰς τὸ ἔργον τοῦ δικαστοῦ· εἰς ἀμφοτέρα τὰ θέματα ρυθμίζει διὰ νόμου ἀντικειμενικῶς ὠρισμένας διαφοράς ἀφαιρῶν αὐτάς ἀπὸ τὸν δικαστὴν καὶ ὑποκαθιστάμενος εἰς τὰ ἔργα του· οὕτως ὥστε ἐν τῇ πραγματικότητι ἢ ὑπόστασις τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ὡς ἀνεξαρτήτου λειτουργίας νὰ καθίσταται προβληματική.

Ἄλλὰ καὶ περαιτέρω εἶναι ἔτι μᾶλλον ἀδικαιολόγητος ἡ γνώμη τῶν δικαστηρίων, ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δύναται νὰ καταργῇ δικαστικὰς ἀποφάσεις ἀκόμη καὶ τελεσιδίκους. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ ἀνώτατον ἡμῶν δικαστήριον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐξανέστη ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ διὰ νὰ διακηρῦξη πολὺ ὀρθῶς ὅτι «εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ συντάγματος οὐδαμῶς ἀνήκει καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἀκυροῖ ἢ νὰ καταργῇ τὰς πράξεις τῆς δικαστικῆς, δηλ. τὰς ἐπὶ ἰδιωτικῶν δικῶν ἀποφάσεις αὐτῆς· διότι τοιοῦτοι ὀρισμοὶ – εἶπε τὸ ἀνώτατον δικαστήριον – δὲν ἀποτελοῦσιν ἄσκησιν νομοθετικῆς λειτουργίας οὐδὲ θέσιν κανόνων δικαίου ἀλλ' ἄσκησιν δικαστικῶν ἔργων, τοῦθ' ὅπερ, λέγει, ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν. Εἶναι, λέγομεν, ἀληθές ὅτι οὕτω πῶς ἡ δικαιοσύνη ἔδιδεν εὐθαρσῶς τὴν πρώτην τῆς ἀψιμαχίαν κατὰ τῆς νομοθετικῆς αὐθαιρέσις, προασπίζουσα τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὑπαρξιν· οὐχ ἤτιον τὴν στάσιν ταύτην μειώνει σπουδαίως ἢ περαιτέρω σκέψις τοῦ αὐτοῦ δικαστηρίου ὅτι ὁ νομοθέτης δύναται νὰ ρυθμίση κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ αὐτὰ τὰ ἤδη διὰ δικαστικῶν ἀποφάσεων ἀναγνωρισθέντα καὶ κατοχυρωθέντα δίκαια. Διότι ἂν ὁ νόμος δύναται νὰ καταργῇ καὶ κηρῦσῃ ἀπεσβεσμένα καὶ τὰ τοιαῦτα διὰ τοῦ δεδικασμένου ἀναγνωρισθέντα δίκαια τότε τί μένει πλέον ἀπὸ τὴν δικαστικὴν λειτουργίαν καὶ τί ὠφελεῖ τὸν διάδικον ἢ συντήρησις τοῦ σκελετοῦ τῆς ἀποφάσεως; Καθιεροῦν τὸ σύνταγμα τὴν δικαστικὴν λειτουργίαν ἀσφαλίζει καὶ κατοχυροῖ καὶ τὰς πράξεις αὐτῆς, δηλ. τὰς ἀποφάσεις τῆς, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ῥητῶς ἐπιτάσσει τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν· διότι νόμος ἀκυρῶν ἢ καταργῶν ἐκάστοτε δικαστικὰς ἀποφάσεις οὐδὲν ἄλλο κάμνει ἐν τῷ ἀποτελέσματι εἰμὴ νὰ ματαιώνη τὴν ὑπόστασιν τῆς δικαστικῆς λειτουργίας διὰ τὰς ὑπ' αὐτῆς δικασθείσας διαφοράς.

Ὡς βλέπομεν, εἰς τὰ τρία ταῦτα σημεῖα ἡ δικαστικὴ ἐξουσία δὲν ἐπωφελήθη τῶν ἐκ τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν κατὰ τὴν πλήρη αὐτοῦ ἔννοιαν δικαιωμάτων τῆς, οὕτω δὲ τὰ μὲν ἰδιωτικὰ δίκαια κατέλιπεν εἰς τὴν ἀνεξέλεγκτον σχεδὸν διάκρισιν τῆς νομοθετικῆς

έξουσίας, έαυτήν δέ κατεδίκασεν εις τόν κίνδυνον νά άποπνιγη έν τή άνεξαρτησία της και ένδεχομένως νά ταφῆ υπό τόν ὄγκον τών άναδρομικών νομοθετημάτων. Δικαία δέ άκούεται ή κατακραυγή τών δικαζομένων ότι τά δικαστήρια δέν άντέδρασαν ὅσον έπρεπεν οὔτε ύπερημύθησαν τῆς έν τῆ έννοία τοῦ συντάγματος καθωρισμένης δικαιοδοσίας των. Καί ὅσον μέν άφορᾷ τήν συνταγματικότητα τών άναδρομικών νόμων ή νομολογία ἔχει σύμφωνον, ὡς είπομεν, τήν έγχώριον έπιστήμην και κατά τοῦτο εἶναι ἴσως δεδικαιολογημένη. 'Αλλ' ὅσον άφορᾷ τήν υπό τῆς νομοθετικῆς έξουσίας ρύθμισιν τών έκκρεμών δικῶν και τήν άκύρωσιν ή κατάργησιν δικαστικῶν άποφάσεων, ή άνοχή τοιούτων νόμων έκ μέρους τοῦ δικαστοῦ δέν εύρίσκει δικαιολογίαν τινά. 'Οσάκις εις τὸ παρελθόν έκινδύνευσε νά πληγῆ διὰ νομοθετικῶν μέτρων ή άνεξαρτησία τών δικατων έν τῆ διοικητικῆ αὐτῶν ὀργανώσει, τὸ δικαστικὸν σῶμα ήμύνθη συλλογικῶς και άντέδρασε κατά τὸ δυνατόν και δικαίως. "Έπρεπε καθ' ὅμοιον τρόπον νά αίσθανθῆ και τά ὅσα άνεφέραμεν νομοθετικά πλήγματα. Οὐδέν ὠφελεί ἂν σώζεται μέν ή διοικητικῆ τοῦ δικαστοῦ άνεξαρτησία άλλά τήν έκδίκασιν τών διαφορῶν σφετερίζεται ἄλλος, ὁ νομοθέτης.

Τὸ ἱδιωτικὸν δικαίωμα, έν τῷ μέτρῳ, ὡς είπον, εις τήν σύγχρονον έποχήν τὸ παραδεχόμεθα ὡς άπαραίτητον οἰκονομικὸν ή ήθικὸν έφόδιον διὰ τὸ πρόσωπον εἴτε μικρὸν εἴτε μέτριον, ἔχει ἔννοιαν ὅταν εἶναι διαρκές και σταθερὸν άπόκτημα και δέν εἶναι έκτεθειμένον εις τὸ ἔλεος τῆς πρώτης τυχούσης νομοθετικῆς αὐθαιρεσίας. "Αν δέ άκολουθήσωμεν τήν άποδιδομένην εις τὰς συνταγματικὰς διατάξεις έννοιαν, πρέπει νά ὁμολογήσωμεν ὅτι τοιαύτης έξασφαλίσεως δέν άπολαμβάνει σήμεραν τὸ δικαίωμα. Τώρα, ὁπότε λήξαντος τοῦ πολέμου θά τεθοῦν επί τάπητος τόσα άλλα μεγάλα κοινωνικά προβλήματα, θά έπρεπε παραλλήλως πρὸς τήν άνεξαρτησίαν τῆς δικαιοσύνης και ὡς συμπλήρωμα τῆς άπονομῆς αὐτῆς νά είσαχθῆ και παρ' ήμῖν ρητῆ συνταγματικῆ διάταξις άπαγορεύουσα τοὺς άναδρομικοὺς νόμους, έφ' ὅσον δι' αὐτῶν προσβάλλεται τὸ ἱδιωτικὸν δικαίωμα. Μία τοιαύτη άπαγόρευσις συνταγματικῆ έπιβάλλεται ὄχι μόνον διότι ή άρχή αὕτη εἶναι ήδη γενικῶς άνεγνωρισμένη έν τῆ έπιστήμῃ τοῦ δικαίου άλλά και διότι ὡς έκ τῆς χαλαρώσεως τών πολιτικῶν ήθῶν έν τῆ συγχρόνῳ ζωῇ ὁ νομοθέτης δύσκολον εἶναι νά συγκρατηθῆ εις τήν τήρησιν τῆς άρχῆς ταύτης. Τοιαύτη συνταγματικῆ άπαγόρευσις δέν ἔχει τίποτε τὸ καινοφανές ή παράδοξον. "Ηδη τήν άπαγόρευσιν ταύτην περιεἶχον πολιτεύματά τινά κατά τήν περίοδον τοῦ περι άνε-

ξαρτησίας άγώνος και δὴ τὸ «Πολιτικὸν Σύνταγμα» τῆς Γ' Ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως ἐν Τροιζῆνι τοῦ 1827, ὡς ἐπίσης τὸ Σύνταγμα τῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν Ναυπλίῳ τοῦ 1832, ὅπερ πλουσιώτερον τῶν προηγουμένων εἰς διατάξεις περὶ ἀτομικῶν δικαίων, περιέλαβε τὸν ὄρισμὸν ὅτι «ὁ νόμος δὲν δύναται νὰ ἔχη ἀναδρομικὴν (ὀπισθενεργὸν) δύναμιν οὐδὲ πρέπει νὰ θέτεται τοιοῦτος νόμος». Δὲν θὰ ἦτο βέβαια ἐντροπὴ ἐὰν μετὰ τόσον ἐτῶν πολιτικὴν πείραν θελήσωμεν νὰ ἀντλήσωμεν διδάγματα ἀπὸ τὰ ἀγνὰ καὶ ἄνευ τοιαύτης πείρας ἦθη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἄλλως τε παρομοίαν ἀπαγορευτικὴν διάταξιν ἀπαντῶμεν ὄχι μόνον εἰς τὸ πολὺ παλαιότερον αὐτῶν σύνταγμα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὅπερ καὶ νῦν ἔτι ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ εἰς πλεῖστα νεώτερα καὶ δὴ πρόσφατα συντάγματα, ἰδίως δὲ εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ νεώτερα πολιτεύματα τῶν Δημοκρατιῶν τῆς Νοτίου καὶ τῆς Κεντρῆς Ἀμερικῆς, τινὰ τῶν ὁποίων μάλιστα περιέχουν καὶ τὴν ἀκόμη εἰδικωτέραν διάταξιν ὅτι πᾶν δικαίωμα ἐξ οἴουδῆποτε τίτλου ἀπορρέον ἀπολαμβάνει προστασίας καὶ κατ' αὐτῆς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Μία ῥητὴ, λέγομεν, καὶ κατηγορηματικὴ συνταγματικὴ κατοχύρωσις νομίμως κτηθέντος δικαιώματος κατὰ τῆς νομοθετικῆς αὐθαιρεσίας θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχθῆ καὶ παρ' ἡμῖν ἀφοῦ ἡ πείρα τὸ ὑποδεικνύει. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως εἰς τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐπιβάλλεται νὰ μὴ ἴσταται ἀπαθῆς, ἀλλ' ἀναθεωροῦσα τὴν μέχρι τοῦδε στάσιν τῆς ἔναντι τῆς νομοθετικῆς νὰ ἀναλογισθῆ ὅτι ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν καθιεροῦται εἰς τοὺς καταστατικούς χάρτας ἀκριβῶς πρὸς περιφρούρησιν τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἀπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν τάσεων. Ὁ Δημοσθένης εἰς λόγον τοῦ κατὰ τοῦ ἀθηναίου δημαγωγοῦ Τιμοκράτους εἰσαγαγόντος ἀναδρομικὸν νόμον, διεκτραγωδῶν καὶ αὐτὸς ὡς καὶ ἄλλοι ῥήτορες τοῦ ἀττικοῦ δικαίου τὰ δεινὰ πού ἐπαπειλοῦνται ἀπὸ τοιοῦτους νομοθετικούς ἐκτραχηλισμούς, λέγει ὅτι τοιοῦτοι νόμοι ἀναδρομικοὶ κοὶ δὴ ἐπεμβαίνοντες εἰς ἐκκρεμεῖς δίκας, πολὺ μᾶλλον ἀκυροῦντες δικαστικὰς ἀποφάσεις, ἀποτελοῦν παραφθορὰν τοῦ γνησίου ἐλευθέρου πολιτεύματος καὶ ὅπου οὔτοι ἐνεφανίσθησαν, ἐκεῖ ἐσήμανεν ἡ κατάλυσις τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος καὶ ἡ ἐξαφάνισις αὐτῆς ταύτης τῆς δικαιοσύνης ὡς ἀνεξαρτήτου ἐξουσίας. Τοιοῦτος νόμος, λέγει, «ὄλην συγχεῖ τὴν πολιτείαν καὶ καταλύει πάντα τὰ πράγματα» «... ἀκούω δ' ἔγωγε - συνεχίζει περαιτέρω οὔτος - καὶ τὸ πρότερον οὕτω καταλυθῆναι τὴν δημοκρατίαν, παρανόμων πρῶτον γραφῶν καταλυθεισῶν καὶ τῶν δικαστηρίων ἀκύρων γενομένων».

Παρέχοντες δὲ οἱ ῥήτορες τοῦ ἀττικοῦ δικαίου τὰ διδάγματα ταῦτα, δὲν ἔχουν μὲν σαφῆ ἐπίγνωσιν τοῦ χωρισμοῦ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς δικαστικῆς, οὐχ ἦττον διαισθάνονται αὐτὸν ἄριστα ἐφ' ᾧ καὶ περιορίζουν τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου εἰς τὰ μέλλοντα καὶ μὴ δῆλα γεγονότα οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰ παρεληλυθότα καὶ φανερά: «Χρὴ τὸν νομοθέτην, λέγουν, ἐπὶ τοῖς ὕστερον γενησομένοις θεῖναι τὸν νόμον καὶ μὴ εἰσενεγκόντα εἰς ταῦτ' οὐδ' ἐπὶ τὰ μέλλοντα τοῖς παρεληλυθόσι καὶ τὰ μὴ δῆλα τοῖς φανεροῖς ἀδικήμασιν, εἴτα ἐπὶ πᾶσι γράψαι τὴν αὐτὴν γνώμην· πῶς γὰρ οὐ δεινὸν τῶν αὐτῶν ἀξιωκέναι δικαίων καὶ τοὺς ἐξεληλεγμένους ἀδικούντας τὴν πόλιν πρότερον καὶ τοὺς μὴδ' εἰ κρίσεως ἄξιον ἐργάσσονται τι δῆλους;». Ἀκόμη δριμύτερον ἐκφράζεται ὁ ῥήτωρ διὰ τὴν νομοθετικὴν ῥύθμισιν γεγονότων δικαστικῶς ἤδη κριθέντων· διότι ἐρωτᾷ «περὶ ᾧ δικαστήριον ἔγνωκε καὶ τέλος ἔσχηκε, πῶς οὐ δεινὰ ποιεῖ νόμον εἰσφέρειν, δι' οὗ ταῦτα λυθήσεται;».

Ἡ ἑλληνικὴ δικαιοσύνη ἔχει μίαν μακρὰν παράδοσιν διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν της καὶ οἱ ἀσκοῦντες τὸ λειτούργημά της – παρὰ τὰς μεμψιμοιρίας τινῶν – πάντοτε ἐκράτησαν ὑψηλὰ τὴν παράδοσιν αὐτήν. Εὐρισκόμενοι συχνὰ πρὸ τῶν περὶ ᾧ ὁ λόγος νομοθετημάτων καὶ ἀμυνόμενοι διὰ τὴν παράδοσιν αὐτήν ἔχουν τὸ χρέος ἵνα – πρὶν ἀκόμη ἢ δικαστικὴ ἐξουσία καταντήσῃ θεραπαινὶς αὐθαιρέτων ὀρέξεων – εἰσδύοντες εἰς τὸ βαθύτερον πνεῦμα τῶν συνταγματικῶν διατάξεων, ἀντλήσουν ἐκεῖθεν τὴν δύναμιν διὰ νὰ ἐκδικήσουν μόνον τῶν ὅ,τι τοῖς ἀνήκει καὶ ὅ,τι καθημερινῶς σφετερίζεται ἢ κακῶς ἐννοουμένη νομοθετικὴ παντοδυναμία. Τοῦτο πράττοντες οἱ δικάζοντες δὲν μάχονται μόνον διὰ τὴν καταπατουμένην δικαιοδοσίαν τῶν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ καταπνιγόμενον δικαίον τοῦ ἰδιώτου. Διότι θὰ ἔχουν βεβαίως ὑπ' ὄψει, ὡς πρὸ ὀλίγου εἴπομεν, ὅτι οἱ κακοὶ νόμοι ἔχουν τὸν κοινωνικὸν τοὺς ἀντίκτυπον πάντοτε εἰς τοὺς ὤμους αὐτῶν τούτων τῶν ἐφαρμοζόντων αὐτούς, δηλ. εἰς τοὺς ὤμους τῆς δικαιοσύνης! Ἐκκινούντα ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν αὐτήν τὰ δικαστήρια ἀπομένουν – ἀτυχῶς – μέχρι καλυτέρας ἐξελίξεως, ἢ μόνη ἐλπίς διὰ τὴν μεγάλην ὑγιᾶ μερίδα τῆς κοινωνίας ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη δύναμις, ἥτις θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ περιστείλῃ τὴν νομοθετικὴν ἀτασθαλίαν. Οἱ δικασταὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποδυθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον, διότι ἐπὶ τέλους οὗτοι κατὰ πάντα γραπτὸν καὶ ἄγραφον νόμον εἰς οὐδένα εἶναι ὑπόλογοι τῶν ἀποφάσεών των εἰ μὴ μόνον εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς των!